

Mátyás és a renaissance.*

»Mennyivel nehezebb a királyokat, mint a magánembereket tanulmányozni!« kiáltott fel Aeneas Sylvius, a renaissance egyik legkitűnőbb pápája, midőn megemlékezett a renaissance egyik legkitűnőbb királyáról, a nápolyi Alfonzról. Annyival nagyobbak tartotta őt magánál Sokratesnél is, amennyivel komolyabb volt a római a görögnél. A magyar humanisták is rajongtak érte. Midőn Mátyás király választatásának esztendejében, 1458-ban elhunyt, Janus Pannonius őt a mythologia valamennyi istene fölé emelte. Hiszen

»Ha Jupiter tetemének Dikte üregje a sírja,
Alfonz hamvai itt nyertek örök pihenőt;
És ha a mennyei várak egészen Jupiteréi,
Alfonzé meg az ég legmagasabb teteje.«

Mátyás király 1476-ban a renaissance-korszak ezen bálványozott alakjának leányát, az új királynak, Ferrantenak s a ferrarai I. Ercole feleségének, Leonorának nővérét vette el. A két asszony valósággal ellátta olasz tudósokkal a magyar király udvarát. Ezek a tudósok, a helyett, hogy a nápolyi Michel *Lazzetto* módjára beérték volna a magyaroknak az olaszok hazája érdekében tett dicsőítésével — mire, Otranto fölszabadítóival szemben, volt is oka a Storia della presa di Otranto trójának, — úgy tettek inkább, mint Ugolino de *Vieri*, vagy pedig *Corteggio* (Cortesius), ki 1498 hexameterben az idegen Mátyás magyar király hadi érdemeinek magasztalására fecsérelte lelkesedését:

»Trójai vérszről zeng az egyik, míg más a fivérek
Thébai fegyvereit dícséri s a jásoni Argót;
Bolygó csillagokat s plútói kevély birodalmat
És költött csodajelt hirdet költői ajakkal.
A miket önszemeink láttak: híres karod által

* Felolvasás az Erdélyi Irodalmi Társaságban, a Mátyás-szobor alapjának letétele előtt való napon, 1896. szept. 29.

Végzett dolgokat énekelünk, melyek érdeme téged
Élve az égbe emel s híred megvívja a mennyet!»

A humanisták afféle világpolgárok voltak, kik megalkudtak minden hatalommal s a nápolyi akadémia alapítójával, Pontanoval nyíltan hirdették, hogy a tudósnak egyetlen bazája a tudomány, mely nincs kötve sem helyhez, sem időhöz. Így csodálták az olaszok Mátyás nagy püspökét, ki útközben Plátót olvasgatta, »mintha nem is volna hegyentúli idegen, kik nem igen foglalkoznak nehéz tárgyakkal, hanem Athénben nőtt volna fel, Sokrates keze alatt.« Maga Janus visszhangozza Clio panaszát, mennyire elvadult a világ a középkorban s azt hiszi, hogy az elhagyott Múzsáknak le kell szállniok az alvilágba, hol árnyak gyanánt lézenghetnek. Hermes azonban megmutatja neki Itáliát, hol a tudós *Guarino* született, ki föltámasztja a halottakat s új életre kelti a művészeteket. Igaza volt *Vallán*ak. Róma elvesztette ugyan világi hatalmát, a nyelv fényes erejével azonban most is uralkodik a föld nagy részén. »S a hol római nyelv uralkodik, ott római állam van.« A humanista *Galeotti* sietett megjegyezni, hogy keresztény kortársai közül kizárólag latinul már csak a magyarok írnak. Mátyás úgy találta, hogy mégis megvan e latinkodásnak a maga haszna; mert népét hamarabb, biztosabban és általánosabban eltöltheti az olasz renaissance szelleme, mint másokat. Pomponius Laetus már 1471-ben örvendezett, hogy Mátyás udvarában egy második Olaszország születik, míg száz esztendő múlva Kolozsvárt Heltai Gáspár éppen azon bús-lakodott, hogy »Mátyás király Magyarországból Olaszországot akara csinálni« s ebben »egy olasz menyecske változtatta meg a hatalmas királyt«, az »hajszogatta« mindenre.

Aeneas Sylvius, a humanista pápa is úgy magasztalta Mátyás atyját, a nagy Hunyadi Jánost, hogy dísze nemcsak a magyaroknak, hanem az oláhoknak is, az olaszok rokonainak. Az oláhok beszéde, a humanista pápa szerint, ma is római, de úgy megváltozott, hogy az olasz alig értheti meg. Egy másik olasz, *Bonfini*, a magyarok történetéről írt könyvébe is beviszi az oláhok római eredetének elméletét. S míg III. Frigyes római császár lenézte a magyar és cseh királylyá lett oláht, *Bonfini* őt még a római császárságra is alkalmasnak tartotta, mert az oláhok a rómaiak ivadékai, Mátyás király maga a Róma alapítása idejében élt Valeriusok nemzetségének

Corvinus-családjából származik s Horvátországot maig erről a családról nevezik Corvatiának. Őse az a Corvinus Messala Valerius, ki Pannoniát Róma számára elfoglalta. Apulum, Sarmisegethusa és Aquincum római feliratos kövei, melyeket a nagy királynak s atyjának építkezései megbolygattak, nem szólhattak azon föltevés ellen, hogy Magyarország valóban klasszikus föld s az oláh nyelvnek az olaszra emlékeztető csengése meggyőzte a humanistákat, hogy maga a nép is Róma ivadéka, s Erdély klasszikus terület. »Ti — szólt a különben tösgyökeres Szilágyi Mihály Mátyás megválasztásakor az erdélyiekhez — a fenséges Mátyás urat a ti körötökben láttatok születni, *házi isteneitek* között növekedni és fölserdülni s így másoknál nagyobb örömujjongással nevezhetitek őt a magatokénak.«

Mindennek a klasszikus eredet adott értéket; s ha Bonfini rómaiává tette a Hunyadi-családot, Thuróczy viszont azt találgatja, hazája fővárosát hogyan alapította Priamus trójai király unokája, Paris fia, Frankó. Mátyás tudósai, az éppen akkor divatba jött módon, már gyűjtötték a római korban faragott kövek feliratait s a nagy király idejéből az Antiquus-, Bonfini-, Appianus- és Justinianus-féle gyűjtemény száznál több ilyen feliratot tartalmazott. A humanistákat azonban a stilus lapidarisnál mégis csak jobban vonzotta Liviusnak és iskolájának retorikus előadása, melyet utánozva ragyogtathatták szép irályukat. Nyelvben rómaiak lévén, szellemben is azoknak kellett lenniök.

Mátyás udvarában egykor szoba jöven, Livius miként írja le két párt fejének, Brutus consulnak s Tarquinius volt király fiának, Arunsnak párbaját, a király visszakívánta ezeket az időket, hogy ilykép derithessék ki, kik valóban nagyra termett emberek. 1470. július 24. egyrészt Livius leírásának hatása alatt állt, midőn elfogadta a Podjebrád cseh királylyal való párbajt. S a ki gyermekkorában hallva, olvasva, vagy elgondolva Nagy Károly rettenthetetlen vitézének, Rolandnak tetteit, önkéntelenül is utánozta, a hős miként emelé szörnyű karját a döntő csapásra, olvasmányainak hatása alatt állt kétségtelenül, midőn maga is megküzdeni vágyott a nagyerejű Holubárral vagy egyik-másik lovaggal, ha ez nem akadályozta is meg abban, hogy rendre utasítsa a német poétát, ki jó jutalom fejében óriási erejét s ganymedesi és absoloni szépségét

magasztalta. Nagy Sándor, Hannibál és Julius Caesar képe kétség-telenül sokszor megjelent a király előtt, ha egy-egy harc előestéjén Curtiust, Liviust, vagy magát Julius Caesart olvasta sátorában. »Mestereimtől tanultam meg — szolt egykor tudósainak körében — Cicero azon mondását, hogy a köztisztelet éleszti a tudományokat, s a dicsőség mindenkire buzdítólag hat«. A dicsőség s nem a hízelgés. Midőn Firenze köztársasága két oroszánt azzal a megjegyzéssel ajándékozott neki, hogy van valami, mi e legnemesebb állatokban a királyra emlékeztet, a király a köszönet ékes szavai után élesen hangoztatta, hogy sokkal kedvesebbnek tartja a valót, mint a látszatot, a testet, mint annak árnyékát, magát a tárgyat, mint annak képét. Túl volt már azon humanista dagályon melylyel ifjú korában üdvözölte a cseh királylány választott Podjebrádot, biztosítván őt, hogy nagyobb örömet érez, mint a rómaiak, mikor Hannibált először győzték le.

Meghiggadva, többször megróttá korának azon tudósait, kik mindent az ókorra akarnak visszavezetni. Egy alkalommal, midőn udvarában az ókor és saját kora hadvezérei közt vontak párhuzamot, önmagát nem a multhoz-tapadás, hanem a renaissance embe-rének vallotta. »Mi — úgymond — *megújítván s mintegy föl-támasztván* azt a jeles és művelt ókort, a hadi dolgokban sokkal jobban és derekasabban forgolódhattunk, mint az a durva kor, mely ezelőtt száz esztendővel végződött.« Meg volt győződve, hogy ha az ő idejében a régiek haditudományát csak századrésnyire is ősmernék s olyan hadi fegyelmők volna, melyet csak hasonlítani is lehetne a régi rómaiakéhoz, a török birodalom nem nőhetett volna olyan nagyra. Talán az vitte rá, hogy a hadi szervezetben a római legiókat utánozta, s hogy a Gellért-hegy déli oldalán 40,000 embernek a római castrumok módjára tervezett állandó táborát, melybe az ország minden rendezettebb haderejét egyesítse. Fegyelmezett katonáit Bonfini már is vitézbbeknek és kitartóbbaknak mondta a spártaiaknál. Ha Mátyás szándéka valósúl, föltétlenül az ő nevéhez fűződik a hadtudomány renaissance, a mi még mindig kisebb dicsőség lett volna a haza megmentésének érdeméhez képest. Venusi szépségét nem fődözhetvén föl benne, Mátyást a humanisták így is Marshoz hasonlították. »Saskeselyüket kergetett és azoknál magasabban járt vitézséggel, serénységgel, untalan szorgalmatos fáradtsággal

— írja róla kétszáz esztendő múlva a hadverő Zrinyi, a költő, ki Mátyás minden eddigi jellemzőjénél jobban eltalálta az alakot, miként kell szólni a nagy királyról. Magyar lelkesedéssel, de klasszikus írók és klasszikus idők teljes ősméretével beszélt arról a férfőről, ki nemzete nagy jövőjén a múlt tanulságain okúlva dolgozott. »Mátyást senki meg nem győzte; az ő udvara Mars iskolája volt, az ő tekintete oroszliánt hasonlított, az ő állandósága s hadi tudománya mindent meghaladott, az ő jóságáért a föld jól termett, az Isten reánk kegyelmesen nézett, és az egész ország-világ előtt tündöklő volt«. Nincs mit csodálkoznunk, ha az egykorú humanisták, kik Mátyás uralkodásának nemesak tényét, hanem hasznát is látták, rajongva írnak Mátyásról, midőn sok emberöltő múlva az igazi magyar renaissancnak egy szintén »ország-világ előtt tündöklő« nagy szelleme még bírálni akarván is csak magasztalni tudja őt. Sajnálnia kellett, hogy gyönyörű tollával Istvánffy, a magyarok történetriója, siralommal és keserves panaszkodásokkal kényszerült megtölteni históriáját, holott irálya a Quintus Curtiuséval, Liviuséval, vagy Plutarchuséval vetekedhetik, ha vagy magáról Mátyás királyról, vagy hozzá hasonló utódokról írhat. Azonban s talán szerencsére, Augustusnak sem akadt Tacitusa; de Macrobius kommentárjai, Suetonius császár életrajzai, Plutarch apophtegmái és Galeotti jellemvonásai, ha nem is az egész kort, a kornak irányt adó férfiakat a maguk pongyolaságában is elég jól jellemezhetik.

S elég jól jellemzik Mátyást maguk azok a levelek is, melyeket uralkodásának első felében kancelláriájának jeles humanistái, *Vitéz János*, *Janus Pannonius* és *Hanthó György* kezével, a második felében pedig *Veronai Gábor* atya által íratott, vagy — a klasszicitással kevesebbet törődve — maga írt a kül- és belügyekben. »Régi, elkopott mondás — szólt Pomponius Laetushoz, a jeles humanistához, 1471. szeptemberében, tehát éppen akkor, mikor saját humanistái, *Vitéz János* és *Janus Pannonius* álltak az ellene indított lázadás élére; — régi elkopott mondás, hogy fegyverek zajában hallgat a múzsák szava. Mi azonban, úgyszólván folytonosan háborúkba sodorva is, szabad időnket nem gyönyör és enyhülés nélkül szenteljük az irodalomnak. Ezért *Silius Italicus* könyvét, melyet imént Rómában díszesen kinyomattál s nekünk ajándék gyanánt felajánlottál, kedvesen fogadtuk és az elmúlt napokban gyakran

forogtunk. Silius már ifjú korunkban megnyerte tetszésünket; most pedig, mikor mi is háborúkkal vagyunk elfoglalva, háborúkról szóló éneke még inkább tetszik. Mindazáltal nem hallgathatjuk el, hogy a királyok sorsát szánalmasnak tartjuk: mert kénytelenek háborúkat viselni, melyek *gyakran* nyújtanak diadalokat, de *mindig* az embervér özönét ontják. Ellenben irigylésre méltó a te sorsod s író-társaidé, mert nem vérontásra és uralomra vágytok, hanem egyedül az erény és az irodalom babéraiért versenyeztek. Ezzel pedig az uralkodóknak is kedves dolgot cselekedtek, mert leledtetitek velünk a fegyverek vad zaját.*

Mindent el is követett, hogy udvarába édesgesse kora legnevesebb humanistáit. Jól esett volna megnyernie Medici Lorenzo firenzei udvarának jeles íróit: *Polizianot*, ki önérzetesen írta volt Mátyásnak, hogy ezer év óta senki sem tett annyit a görög nyelv terjesztésére, mint ő; hitta *Marsiglio Ficinot*, ki Plato tanulmányozására Firenzében akadémiát alapított s kiről azt írta paduai tanítványa, Janus Pannonius:

»Multkor, a hogy keresém Plátó lelkét az egekben,

»Marsiglióban van« — szóla a samosi agg».

Meg nem nyerhetvén őt Magyarország számára, legalább állandóan levelezett vele. *Argyropulos* Jánost, kinek előadásai inént még Firenzébe vonzották Janust, Mátyás most már Velenczéből csalogatta magához, de 1471. ápril 9. hiában intette a köztársaságot arra, hogy kifizesse a tudós tanárt és kitűnő lovagot, kit azért hívott fölséges színe elé, mert igen tündöklő erényeinek meglelő díszes állást akart biztosítani számára.

Azok, kik meghívásának engedtek, éppenséggel nem panaszkodhattak megbecsültetésök ellen. *Ugoletti* Taddénak 1476-tól Corvin János neveltetését ugyanazon eivék szerint kellett vezetnie, melyek szerint annak idejében Vitéz János vezette a Mátyásét. S annyit elért vele, hogy míg Mátyás magyarul gondolkozva s így éppen nem ciceroi latinsággal írta meg leveleit, János herczeg latinúl már verselgetett is. Mint Ugoletti, a könyvtár őre volt egy másik jeles humanista, *Fontius* is, ki 1486-ban a király követeként járván Ferrarában, a renaissance egyik klasszikus városában, az Esteket személyesen is értesithette a magyarországi humanismus haladásáról, míg *Bandini* Ferencz Rómát s Olaszország több más

fejedelmét győzhette meg a király hatalmáról s a tudományok iránt való szeretetéről. A görög *Polycarpus* György titkár lett az udvari kancelláriában, *Bonfini* Beatrix királyné felolvasója és udvari történetíró, a lengyel *Ilkus* Márton pedig budai plébános. S akár-milyen nehezen esett is Mátyásnak megválnia tudósaitól, az elvágyódokat nem tartotta vissza s külföldön való boldogulásukat előmozdította. Így *Ilkust* a pápánál krakkói kanonokságra, *Aragoniai* Pétert pedig, kit igen tisztességes, tudós és tréfás társalgása miatt kedvelt, Ferrante nápolyi király kegyeibe ajánlotta. Fejedelmi bőkezűséggel látta el azokat a tudós vendégeket, kik, mint a tudomány vándor apostolai, csak rövid időre keresték föl budai udvarát. A természet és a józan ész szerint való élés *Galeotto Marziot* Velenzéében a pellengérhez, Mátyás udvarában azonban csakugyan az akkori humanisták szemében a legnagyobb üdvösséghez, fejedelmi tiszteletdíjakhoz vezette. Versei és tudós munkái nem sokat érnek ugyan, de Mátyás király jeles, bölcs és emlékezetes mondásairól készített könyve a XV. század művelődéstörténetek örökre becses forrása marad; s ha tele is van a szerző öndicsőítésével, sajnálnunk kell, hogy nem követte azt a megígért folytatás. Különben önhítt és dicsekvő, mint a legtöbb humanista. Saját vallomása szerint a király őt egyetemes tudományossága, vidám tréfái s jóízű beszédessége miatt kedvelte oly nagyon. Ellenben megszegyenítette a theologiai tájékozottságával kérkedő *Gattit*, ki nem restelte a király asztalánál azt hánytorgatni, hogy semmi sincs a theologiában, a mit ő ne tudna s hogy idáig sehol sem fordult meg, a hol a legrejtélyesebb kérdéseket is minden fennakadás nélkül meg nem oldotta volna. Kedvelte a király az ékesen szóló *Brandolini* il Lippot, ki egyideig a budai egyetem tanára volt, s az emberi élet mivoltáról írt könyvét Mátyásnak és feleségének ajánlotta. Nagyrabecsülte *Regiomontanust*, a pozsonyi egyetem tanárát, a nagy matematikust, a naptár, algebra és a trigonometria reformatorát, a ki már a föld mozgásának tanát hirdette oly körben, mely különben astrologiával bibelődött.

A nagyobbbíró tudósokhoz a kisebbeknek, kivált az orvosoknak és diplomatáknak, másrészt a külföldi művészeknek egész csapata járult. Nem csoda, ha a tudósok, mikor a világhírű budai könyvtárban a római székében ülő Mátyást körülvették, Augustus

korába álmodták vissza magukat. Még nem egyesültek külön akadémiaiban, de már tartottak felolvasásokat, gyűléseket s tudós, művelt társalgást folytattak az asztalnál, a termekben, vagy kinn a kertben, séta közben. S a hogy jó másfélszázad múlva a Rambouillet-palotából indult ki az a mozgalom, mely, szintén klasszikus nyomon haladva, a francia irodalomnak és tudománynak a tartalom mellett ízt, csint és nemzeti jelleget adott s az irodalom és társadalom nyelvét megteremtette, szerencsésebb körülmények közt hasonló sikere lehetett volna Mátyás budai udvarának is. A humanista vendégek római szokást láttak még abban is, hogy a király asztalára az ételeket mindig lé-lélével adják fel; Galienus római császárra emlékeztette őket az a bőség, melylyel a fölséges borokat töltögették nekik; a magyar urak kedvükért latinul beszéltek vagy éppen az olaszt törték. A humanistákat ebből a római hangulatból még az sem riasztotta föl, hogy ebéd fölött megszólalt a hegedősök magyar éneke: régi dal, régi dicsőségről. „A *rómaiaknak* vala ez szokásuk s tőlük ment át a magyarokhoz» magyarázta Galeotti.

A vendégek közt ülő magyar humanistáktól ő is, társai is, nem csekély csodálkozással hallhatták, hogy Magyarországhban a paraszt is megérti az urak beszédét s hogy a magyar verset paraszt, polgár, úr és főúr egyaránt élvezheti; nem úgy, mint Olaszországban, hol a paraszt meg nem érti a polgárt, a toskánai a kalabriait.

Magyarország tudósai azonban Róma nyelvén szóltak s ha szerették is a népies magyar verseket s ha szónokoltak és beszéltek is magyarul, a magyar irodalommal való foglalkozást el sem képzelték egy rendszeres magyar nyelvtan megteremtése előtt. Úgy mondják, írt is ilyet *Janus Pannonius*, hazánk legnagyobb latin költője; de legnagyobb érdemének ő sem ezt tartotta, hanem azt, hogy a Helikon szent szüzeit először ő hozta magával a Duna partjaira. Az ifjabb Guarino szerint »disze Magyarhonnak sigazán nagy fénye korunknak«, a kit, midőn Mátyás haragja elől menekülve, jeltelen sírjába száll,

»Gyászol Aonnak berke, haját megtépi a Múza
S róla Apolló szent lantja kesergve zokog.«

A renaissance úttörőinek erényei közé nem tartozott a szerénység; s ha Virgiliust Filelfo magánál jobb költőnek, bizonyosan

rosszabb szónoknak, Cicerot pedig jobb szónoknak, de rosszabb költőnek tartotta. S ki volna külön nála, a ki görögül és latinúl tud? Kortársai közül azonban Janus Pannonius verselt legkönnyebben görögül és latinúl. Szerény, ha egy olasz humanistával hasonlítják össze s a verseit kérő Aeneas Sylviust biztosítja, hogy

»Bágyadt holdsugarat nem kölesönöz a ragyogó nap,
A patakoktól nem kér vizet az ocean».

A klasszikus kor költőivel azonban ő is összeméri magát:

»Megvallom, ti öreg költők, nagy név viselői,
Hogy megirigyeltem sorsotok' én azelőtt;
Úgy kimagaslottok a tárgyválasztásban, az ékes-
Szólásban, hogy ujoncz sikra se' száll veletek.
Ámde dicsőségem *most már* egy a tietekkel:
Fegyverem a tárgy — és szó a ti fegyveretek.»

Legnagyobb fegyvere volt a szó *Vitéz* Jánosnak, az ő nevelőapjának, Nagyvárad püspökének, utóbb Esztergom érsekének, kinek klasszikus latinságot kereső beszédeit épp úgy olvasták és magyarázták Németország iskoláiban, mint unokaöccsének, Janus Pannoniusnak költeményeit. *Vitéz*, mint politikai szónok, kortársainak szemében Cicero mellé emelkedett, midőn III. Frigyes császárt arra figyelmeztette, hogy a kelet-római birodalom fővárosának, Bizáncznak bukásával barbárság fenyegeti a világot. S ha a hit védelmére keresztes háborút sürget is, érezbetni szavain azt a fájdalmat, mely szívét a klasszikus világ egyik oltárának összeomlása előtt fogta el. »Szemrehányással szokás illetni — szolt — Nagy Sándort, hogy az egész Kelet legyőzése után legyvereit nem fordította Nyugat ellen. Hibáztatják Pyrrhust, hogy ha győzött is Itáliában, onnan legyőzve távozott.« De hiában biztatta. III. Frigyes, kit a Nyugat császárául s az emberi műveltség örül állított oda, nem termett olyan vállalatra, melynek czélja az ókor harmincezer, vagy a középkor egyetlenegy istene ügyének megboszulása. Nem ilyen III. Frigyesféle császár volt a humanisták eszménye. Ezt az eszményt — *Vitéz*nek halála után — *Vitéznek* neveltjében, Mátyás királyban találták föl. »Bár mielőbb felvirradna az a nap, midőn Mátyást mint római királyt és császárt üdvözölhetjük!« — írta Mátyás egyik egykorú történetírója, a ferrarai *Carbo*. — »Ha majd azután koronáztatása végett Olaszországba jön, — oh, milyen beszédet intézünk akkor

Mátyás császárhoz!« Hiszen Frigyes fia, Miksa, viszont arról álmodozott, hogy ő meg a császári és pápai koronát viseli egyszerre; hadd legyen az imperator, mint Augustus és utódai idejében, pontifex maximus is egyúttal! Vitéz és Jannus Pannonius azonban nem lelkesedtek azért, hogy Mátyás, a római imperatorok módjára, a művészetek és irodalom felvirágoztatásával, a rend és közjólét biztosításával s hadi dicsőséggel kárpótolja hazáját a politikai szabadság elvesztéséért; Janus, ki évkönyveket írt a magyar nemzeti állam küzdelmeiről, Mátyás magasztalt uralkodása idejében egy *férfiasabb Kor* után epekedik, midőn ereje izmosodásával lantján a nagy Hunyadi János hős harczeit zengheti meg; de író- és tudóstársaival föllázad az aranyait szóró Augustus ellen; s a mit a külföldi humanisták alig érthettek meg, ezek a magyar humanisták készek voltak kegyvesztve, száműzetésben végezni életüket. Pedig hiszen kevéssel azelőtt még Janus Pannonius, a mostani fölkelő is megleczkéztette a lázadó Erdélyt:

»Hét várnak te gonosz, te kegyetlen földje! *Uraddal*

Szembe' miért emeled föl hűtelen fejedet?

Szolga vagy, — elfeledéd; legalább ösmerd meg atyádat.

Nem fejedelmed volt, — *gyermeked* ő tenedek!

Kincscsel kérkedel? Ejh, hova lett Campania kincse?

Népes vagy? Marathon ezereket is betakar!«

S azután megfenyegeti, hogy

»Összetörik czélját s karddal török össze hatalmát;

Mert csak igaz hadakat pártol az égi Igaz!«

Az égi Igaz talán éppen azért hagyta cserben a két nagy humanistát, mert a renaissanceot nem fogadták el egész terjedelmében s nem gondoltak arra, hogy midőn erős nemzeti királyságot sürgetnek, a sok rómaiaskodás végre is önkényuralomra vezet. Ennek kánonkönyvét pedig pár évtized múlva már meg is írta Macchiavelli. Midőn Mátyás két ízben is megkérdezi országa nagyjait, kívánják-e, hogy lemondjon és siet megjegyezni, hogy ő valóban kész lemondani, egy kissé Augustusra emlékeztet, ki köztársaságit játszott, midőn már megalkotta a korlátlan monarchiát. Volt egy sereg homo novusa, volt állandó katonasága, állandó adója, volt íróserege is, mely áradozva dicsőítette; de ez írók nem a magyarok közül kerültek ki. Elég nagynak tartották arra, hogy ne hízelegjenek neki

s elég nyugodtnak arra, hogy az olaszok tömjénezése közt is meghallgassa azokat a tanácsokat, a miket *Pannoniai* András a királyok erényeiről írt könyvében oszlogatott. A magyar humanisták jobbadán az elégedetlen oligarchákhoz csatlakoztak; mint politikusok függetlenül bírálták a király tetteit s a jövevény humanisták módjára lelkiösmeretüket nem bocsátották áruba. Azt az időt, a mit az egyház és a politika szabadon hagyott számukra, könyveik közt töltötték; s könyvezve távoztak az olyan városból, melyet egy-egy főpap vagy főúr bőkezűsége és tudományszeretete bizonyos tekintetben irodalmi középponttá tett. Így vett búcsút Janus Paonius Váradtól.

»És te, könyvtár! Téged is üdvözöllek
Régi, jó munkák laka, kit Patárát
Elhagyó Phöbus keze már nem ápol
És a költők isteni, Mnemon édes
Lányai sem kedvellik az enyhe forrást . . .»

De ennek a castaliai forrásnak esörgedezését a magyar humanisták még a király előszobájában várakozók udvari pletykái és katonás tréfái közt is meghallották. *Báthory* Miklós vácsi püspök egykor a király előszobájában, a léha beszédek unva, Cicero egyik könyvébe mélyedett. A gunyolódókat maga Mátyás útasította rendre s a püspököt a római szenatusban olvasgató Catóhoz hasonlította. Galeotti szerint a vácsi szőlőhegyeken akkor Minerva és a Múzsák is örömet idéztek, s *Corteggio* szerint a Múzsák odahagyták az aoni hegyeket s a Permessus partjait, hogy abba a kényelmes, szelid lakásba költözzenek, melyet Mátyás király nyitott nekik. Csak-hogy Mátyás palotájának szentélyét, a 6—7000 kötetes *könyvtárt*, a világnak ezt az egyik legnagyobb gyűjteményét, merőben külföldiek őrizték s Naldus Naldiusnak nagyobb oka lehetett róla külön dicsőítő verset írnia, mint valamely magyar humanistának. A Corvina csak 1490-ben, a király halálával lett országos könyvtár, de közkinccsé akkor sem válhatott.

Azonban nagyon méltatlan vád volna Mátyással szemben, mintha ő csak Görögország, Kis-Ázsia és Itália klasszikus földjein gyűjtette volna könyveit; ez a könyvtár, a mennyire lehetett, teljesen tartalmazta mindazt, a mit a magyar szellem a nagy király koráig alkotott. S milyen végtelenül jellemzi a magyar nemzeti mű-

veltség egész irányát, hogy midőn *Geréb* László, a humanista, 1472-ben fölállítja Magyarország első nyomdáját, nem a biblián és zsoltáron kezdi a dolgot, mint a németek, hanem Magyarország történetén a, *Chronicon Budensén*; s hogy a budai könyvvarúsok csupa magyar tárgyú latin munkákat adtak ki. A sajtó az első pillanattól kezdve a magyar nemzeti érzület és tudomány szolgálatában áll; megjelent a törvénykönyv, az első magyar térkép, egyszerre hagyta el a sajtót *Thuróczy* Jánostól a magyarok krónikája s Nürnbergben már 1484-ben egy magyar nyelvű egyházi ének is napvilágot látott. Valjon melyik irány lesz

»Drága kinese népünknek,
Nagy öröme szívünknek?!«

Az-e, mely a Visino, Gherardo, Monte, Attavante, Fra Filippo Lippi és Filippino Lippi remek miniature-festményeivel ellátott és selyembe, bársonyba kötött, gazdagon aranyozott könyveket odalánczolta egy pazarlényű könyvtár állványaihoz, melyeket nehéz függönyök óvtak a portól és laikus tekintetektől; vagy az, mely az eléggé dísztelen külsejű nyomtatványokat olvasó áron nyújtja oda a népnek, hogy rongyosan is gyönyörűségét találja benne és azt »óhajtván nézze«?

Mai szemmel nézné Mátyást, ki felelőssé akarná tenni azért, hogy nem közműveltséget, hanem egyáltalán csak *műveltséget* akart. Különbön miért ne hihette volna, hogy a felsőbb körök latin tudásával az alsóbb köröket, magát a népet is megnyerheti? Ismerte még atyja ősz barátját és bajtársát Capistrano Jánost, a szentet, ki oly példátlan lelkesedésre ragadta a magyar, cseh és német parasztokat, pedig latinul szólt hozzájuk. Azonban remélhette-e, hogy humanistái is átszellemülnek s fölesillan a szemök, kipirul az arcuk, ha népét »idegen nyelven birbitelve« tanítják az ösmeretek elemeire? Valóban, nem a tömegre számított, mikor a művelődés új irányát kívánta követni.

A renaissanceot mindenütt a *gyűjtés* szenvedélye vezette be s őt is elfogta ez a nagyon költséges szenvedély. Egy-egy középkori könyvtár összegyűjtése fényüzéssel járt, melyre csak kis kör tarthatott számot. Ennek a körnek számára alapítottak *egyetemeket* ő és társai. A pécsi egyetemen jóformán csak a jogot adták elő, a teljes egyetemekre vágó urak tehát külföldi egyetemekre

mentek, míg a nyelveket nem tudó, vagy szegényebb ifjaknak itthon kellett maradniok. II. Pál pápa azonban 1465. május 19. már megengedte Vitéz esztergomi érseknek, hogy teljes egyetemet állítson fel bármely városban, melyet a király kijelöl. Így keletkezett az academia Istropolitana, a pozsonyi egyetem. Ellenben maga a király 1480. táján a pápa külön engedélye nélkül alapította a budai egyetemet, melyet Európa egyik legnagyobb főiskolájává akart tenni, mely azonban csonka maradt. Tanárait mindkettő a külföldről toborozta, s ha alkalmazott is néhány hazai erőt, mindenesetre jellemző, midőn Brandolini abban a párbeszédben, melyet 1489-ben a köztársaság és a királyság egybehasonlításáról írt, azt mondhatja Mátyás királylyal, hogy hiszen nemcsak Olaszországnak vannak tudós emberei; vannak Magyarországnak is -- a bécsi egyetemen. A magyar humanistáknak tehát a beözönlő idegenek elől külföldre kellett vonulniok, épp úgy, mint a nyomdászoknak, kikkel Mátyás idejében Európának sok városában találkozunk, míg hazánk egyetlen nyomdája még a király életében megbukott. Nagyon csekély vigasztalás lehetett abban, hogy ha Mátyás Olasz- és Németországban kerestetett, Vasziljevics Iván orosz czár viszont Magyarországtól kért tudósokat és művészeket. A kik a renaissanceot akarták, Rómában akartak élni. Mátyás könyvtárával szemben római modorban épített paloták álltak s a palota-csoport közepén egy magas oszlopon ott ragyogott a sisakos Pallas Athéne szobra. S ha beragyogta a király udvarát, ki kételkedett volna benne, hogy midőn a vidékről Budára utazó magyar először pillantja meg az istennőnek a nap fényében csilámló sisakját, épp olyan áhítat fogja el, mint midőn Sunium hegyfokánál a görög hajós észrevette Phidias athéni Pallasát?

A istennő budai szobra tövében azonban ott emelkedtek a nagy Hunyadiak szobrai; mintha a király jelezni akarta volna, hogy nemzetének részt kell ugyan vennie Európa gyorsan fejlődő egyetemese műveltségében, de nem szabad megtagadnia nemzeti szellemét. A renaissancenak Magyarországnak is az volt, más nem lehetett a célja, mint a melylyel szemünk láttára aratott diadalt Japánban; egy idegen, de tökéletesebb tudomány, irodalom és művészet segítségével serkenteni új és nagyobb munkára a nemzetben szunnyadozó, vagy iránytalanul csapongó ősi erőt. Innen van, hogy ha a világ minden klasszikus és modern nyelvén beszéltek is a budai

palotában, az udvar nyelve félezredéves jogon most is a magyar maradt s meg kellett ezt tanulnia az olasz eredetű királynénak s törnie az olasz és mindenféle más udvari népnek is. Az országgyűlés magyarul tanácskozott s maga Mátyás ékes magyarsággal szólt a rendekhez. Okleveleit, diplomatai jegyzékeit, a mennyiben maga fogalmazta, latinul írta ugyan, de magyarul gondolta ki s Galeottinak löprengése mutatja, hogy a magyart, legalább a belügyekben, csak azért nem tette állami nyelvvé, mert helyesírásának szabályai s a szükséges műkifejezések még nem voltak megállapítva; a pongyola nyelvtől pedig a renaissance minden igaz híve irtózott. Ezért villant meg a királyi kancellária egykori tagjának, Janus Pannoniusnak elméjében az a gondolat, hogy magyar nyelvtant írjon.

A renaissance kezdetben Olaszországban is tudós göggel nézte le a nép nyelvét s végre mégis ezen aratta diadalait. Hazánk Nagy Lajos ideje óta folyton figyelemmel kísérte és sok tekintetben hasznára is fordította az olasz renaissance haladását. Azonban ha Itáliának százados diósége volt is már Dante és Petrarca, — Bruni és Poggio még mindig szégyeltek olaszul írni s Guicciardini, Macchiavelli és Ariosto csak jóval Mátyás halála után szólaltak meg a nép nyelvén. Csupán akkor ért véget a *szerezés* kora, hogy azután az *alkalmazkodásé* kezdődjék. Csak akkor szívódott fel a humanismus az emberiség vérebe. S ime, vér, éltető vér lett a fáczán pecsenyéből, a ezukorsüteményből épp úgy, mint a paraszt konyhán készített töltött káposztából. Mátyás idejében Itáliát még a régi római szellem éltette, a hol restelték olvasni szent Pál leveleit, mert barbár latin stilusuk sérthetné az ízlést; ellenben Jupiter optimus maximusnak nevezték az Istent, fatumnak a gondviselést, égi zephyrnek a szentleket. Hazánk minden más országnál hamarabb s valamennyinél nagyobb lelkesedéssel csatlakozott az olasz renaissancehoz; ki vonhatja tehát felelősségre Mátyást, hogy ha az életben magyar királynak kellett lennie, legalább képein és pénzein ábrázoltatta magát római imperatornak, fején babérkoszorúval s hogy a tudományt csak görög és latin könyvekben vélte feltalálni? Hiszen szállóige lett belőle, hogy

»A ki görög levelet nem fűz egyvé a latinnal,
Nem díszítheti föl azt a tudós nevezet«.

Mátyás trónralépte előtt kevéssel esett el Konstantinápoly s

az onnan menekülő görög tudósok adták meg a klasszicizmusnak azt az új erőt, mely Mátyást is magával ragadta; Róma Mátyás halála után egy egész emberöltővel, a mohácsi csatát követő esztendőben esett durva német zsoldosok áldozatául. Erasmus szerint a világnak, nem a városnak bukása volt ez. Csak e bukás után győzhetett a nemzeti műveltség ügye azzal a fegyverrel, melyet a renaissance hadi szertárából vett elő, a reformatioval.

Vallás tekintetében a renaissance már Mátyás király idejében hatott. Mialatt *Temesváry* Pelbárt elérkezettnek látja azt az időt, hogy irodalmilag is számottevő magyar szentbeszédeket tartson a néphez, Mátyás király az isteni titkokról vitatkozva, sarokba szorítja a kérkedő theologust s ezzel maga ad példát a vallásban szabadon való vizsgálódásra. Uralkodását a bibliának magyarra fordított fordítása vezeti be; s ezt a fordítást a hussita-szellem terjedése tette szükségessé. Ő maga nagyon vallásos, tiszteli a pápát, sőt megbízatásokat is elfogad tőle, hanem azért figyelmezteti őt, hogy ha abban nem hagyja beavatkozásait, magyarjai »készebbek a katholika hitről harmadízben is elpártolni és a hitetlenek táborába állani.« Viszont Janus Pannonius, a ki melleleg főpap volt, csipős verseket készít a szentatyáról, II Pál pápáról, a kit »nem nevezhetni *szentnek*, de *atyának* igen, mert leánya van«; Lorenzo Vallának, a nagy költőnek halála pedig egyenesen istentagadóvá teszi; mert ha szarvasok és varjak századokig élhetnek, míg egy Valla időelőtt meghal, ki higgyen istenenben?

A renaissance most még nem törődött azzal, hogy »a szegénynek drága kincs a hit«. Mátyás, a kiért úgy rajongott ez a magyar nép, melyet saját tűzhelyénél annyiszor fölkeresett, s melynek dalait, eszejárását, apró gondjait ismerte, művelődési törekvéseiben, számításaiban nem mellőzte ugyan a népet, de nem arra építette számítását.

Művelődési politikájának iránya nem a népe, de az övé egész egyénisége, kivált uralkodásának első felében; s a nép a mennyit megértett belőle, annyit meg is szeretett. S mennyit érthetett meg?

Megértette törülmetszett magyar voltát, mely akkor sem veszett ki kebléből midőn udvarában sok lett az idegen, feszesebb a szertartás, nehezebben nyíló a sok szárnyas ajtó; megértette világra szóló diadalait, melyeknek részese volt; igazságosságát, melylyel hozzá

viseltetett; és megfizette, mert csodálta azt a fényt, mely körülvette az ő királyát.

Buda, Visegrád, Tata, Komárom, Vajda-Hunyad palotáit látva, a műértő magyar úr az építő nevét kérdezte; Traui Jakab és János, Chiamenti Camicia, Baccio Cellini, Aristotele Fioravanti, Antonio Averulini volt-e mesterök s tudni akarta, mely remek butorok a Majano faragásai. A falakon már Leonardo da Vinci Madonnájának szelid tekintetében is gyönyörködhetett s a közelmúlt nagyjait természet után készült festményekben látta megörökítve. A két Trauinak, Mátyás dalmát alattvalóinak szobrai nemesak Magyar-, hanem Olaszországban is elragadták az ahhoz értőket. A renaissance emberének kétségtelenül jobban tetszettek ugyan Hercules, Diana, Apollo, Amor, Pallas, a múzsák és a görög bajvívók szobrai, de Zsigmond és Mátyás királyok, Hunyadi János és László szobrai kétségkívül jobban hatottak a hazafias érzületre. Mátyás király kalváriája és zománczos keresztje, melyet Benvenuto Cellini művészete sem múlt felül, hazánk ezredéves kiállításán több mint négy század múlva újra fölkellette a műértők bámulatát. A renaissance-ízlésű palotákat finom ízléssel berendezett műkertek vették körül s a lugasokból, az útvesztőkből vidám női kacszaj, dal és zene hangzott. Az utcái élet zajos lett és élénk; a városoknak a palotákon, templomokon, szobrokon kívül a munkája vagy kedvtelése után lázasan siető nép is színt adott s a vidék vagyobb városai, ha nem keltek is versenyre a főváros fényével, sokat kölcsönöztek belőle. A nap-sugár enyelegve özönlött be a most már általánosan használt ablak-üvegeken s derültebbé tett szobát, termet, szívet, kedélyt. A magyarok megszokott régi, férfias nyugalmaival mintha ingerkedett volna ez az olaszos könnyelműség, mely, a hogy az új műveltség szelleme követelte, s a mennyire Mátyás szigorúsága engedte, szint akart adni az életnek. *Varium et mutabile semper foemina*, idézte Beatrix királyné Virgilt, midőn egy kacszér asszonyt említettek előtte; *Res est solliciti plena timoris amor*, gonddal jár a szerelem, ismételte Ovidiusszal, midőn egy kedveséért epedő ifjú panaszát hallgatta. A dunamenti királyi paloták valóban nem a síralom völgyében emelkedtek; a pápa követe nem hiában nevezte Visegrádot földi paradicsomnak. Fénye még a Kelet ragyogásához szokott török követet is megzavarta.

Hiában zúgolódtak azok az urak, kiknek Hunyadi és nem Corvinus kellett királynak; hiában hajtogatták, hogy »a király a régi magyaroknak ért erkölceit elhagyná és hogy a felesége hordozná ötét minden enczen-benczekre és testi gyönyörűségekre«. Ennek így kellett lenni; mert a király megnyitván országát az új szellemnek, annak útát is kellett engednie.

Így volt ez Szent István idejében is. Az ősi erkölcsökbe ütközött a kereszténység, mely a felsőbb körökből szintén lefelé haladva indult a maga hódító körútjára; ellenszenv fogadta, nyílt gyűlölet szállt vele szembe s kevésbe múlt, hogy végkép el nem tiporla. Az új szellem mégis átalakította a hazát s néhány évtized múlva a vallás már igazi nemzeti intézmény színében tűnt föl két nagy király, Szent László és Kálmán idejében Mátyás idejében is küzdött a világ új szelleme, a renaissance, a régivel, mely csak nemzetet ösmert, nem emberiséget. Míg maga sem tudott szabadulni a kozmopolitaság átkától, egy kis kört kivéve, mely ismerte az eleuzisi titkokat, szemben találta magával a magyarság nagy részét. A mi megtörtént egy Szent Istvánnal, megtörtént Mátyással is; gyöngye utódai nem ejtették ugyan el, de tökéletesen gyűlöletessé tették az új irányt s a nemzet a nyomában járó erkölestelenségnek tulajdonította politikai és katonai szerencsétlenségét. De a gyász vallásosabbá tette a népet, mely most egyszerre maga kereste vigaszát a renaissance egyik alakjában, a reformatioban; fölvirágoztatta a nemzeti irodalmat s a közműveltség több ágát s két nagy nemzeti fejedelem, Bocskay és Bethlen idejében politikailag a megfogyott területen is magyarnak érezhette magát. Olaszországban a Mediciek, Magyarországon a Hunyadiak után az idegen nemzetek beavatkozása, egy-egy nagy nemzeti szerencsétlenség — ott az égő Róma, itt a vértől párolgó Mohács — akasztotta meg a renaissanceot, melyet itt is, ott is idáig csak egy-egy dynastia kedvtelésének tekintettek. Magyarországon, a nemzeti önérzet tűzésében megtisztulva, csakhamar Phönixként kelt az új életre, ismét egységes hazát adott a magyarnak és ha csak kicsinyt is a régi helyett, jóval előbb, mint a hogy az egységes olasz műveltség az egységes Olaszország megteremtéséhez járulhatott.

Az állam nagyságát és hatalmát, melyet hazánk minden idők legnagyobb renaissance-királya idejében elért, maig is hirdeti az a

márvány szobor, melyet a hódító királynak a távol Slézia négyszázötz esztendővel ezelőtt állított. Hízegés volt talán, mint a hogy a renaissance írói, tudósai, művészei és politikusai egyaránt hízelegtek a hatalomnak. Holnap, végtelennek tetsző hosszú négy század után, Kolozsvárt a magyar király, a magyar kormány s a magyar nemzet elismerése, hódolata és kegyelete teszi le ama szobor alapját, melyre egy ihletett művész a magyar állameszme legméltóbb képviselőjének alakját helyezi. És ha, mint egykor a Szent Lászlót, »képét löltesszik a magas kőszálra«, »nem elégszik meg senki reá nézni«. A hogy Lászlóról énekeltek Mátyás király korában:

»Fejedben kele a szent korona,
Mebátorita téged a Szentlélek;
Kezdéd követni atyádnak életét,
Rózsákat szagatál, koronádba fűzéd«.

Nem latinul zeng többé a költő, mint a renaissance-kor nagy királyának vatese, Janus Pannonius, hogy megénekelje azt a szent lovagot, kinek jobb kezében harczi szekercze van, míg sírboltja ölen a márvány oszlopok közt jószagú balzsam illata terjeng. Magyarúl szól az ének, mint hajdan is elégszer, arról »a szent királyok közt drágalátos gyöngyről, csillagok között fényességes csillagról«, ki nem képzelt magyarságot emberieség, magyar nagyhatalmat európai műveltség s Európát Magyarország nélkül. Egy letúnt korszak föllevenítését, a renaissanceot akarta, a római műveltséget, a római császárságot, a római jogot; egy újabb Nyugatról álmadozott, melynek Buda legyen a fővárosa. És csupán álmok álmódója volt-e az a magyar király, ki a császárok bécsi palotájában fűzte terveit? A sors nem engedte meg, hogy az a renaissance, melyet a szétszaggatott Olaszországból az egységes és a mainál háromszorta nagyobb Magyarország tanúlt el először, ezeket az álmokat valósúlni segítse; de azt sem tagadta meg, hogy ez az új műveltség »Magyarországnak édes oltalma« legyen a szerencsétlenségek idejében s hogy elősegítse az ország politikai újjalakulását. És ez elég arra, hogy — mint hajdan és ma — Szent Lászlót,

»Dicsérjük, magyarok, jó Mátyás királyt!
Bizony, érdemli mi dicséretünket!«

DR. MÁRKI SÁNDOR.

Mátyás király Antonius Constantius olasz költőnek.

Irtta: *Janus Pannonius* 1464-ben.

Bevezetésül.

Röviden e czímet adhatnak e költeménynek: *Hazáért, hitért.*

E gondolatot pregnansul fejezi ki utolsó két sora. A Teleki-féle kiadás jelzi a költemény keletkezésének évszámául 1464-et. Ez évszámot teljes bizonyossággal elfogadhatjuk, nemcsak azért, hogy az 1463—64. évi bosznyák háború eseményeit beszéli el, de azért is, hogy a török hadjárat eseményeinek előadási módja, a gondolatmenet, sőt a nyelvészet is meglepő módon-összhangzik Mátyás király azon levelével, melyet 1464. január 24-ről keltezve intéz a nagy renaissance-pápához, II. Piushoz. E levelet Janus Pannonius fogalmazta.

Fraknoi Vilmos kitűnő értekezése, melyet a *Mátyás király levelei* 2-ik kötetében ír, *Mátyás mint levélíró* czímen ép azon vonásait tünteti ki Janus Pannonius levélírói jellemének, melyek egyáltalán megfelelnek e költemény hangjának, kitejezéseinek, különösen a hogy Jaicza ostromát előadja, a hogy Bosnia jelentőségét kiemeli, a hogy a pápa döntő tekintélyét magasztalja, szórúl-szóra egyeznek Mátyásnak ez évben írt három levelében előforduló kitejezésekkel. Egyazon fő, egyazon szellem műve. Különbben is tény, hogy Janus Pannonius ez időben kancellári teendőket végzett. E minőségben szereplésének első nyomát Fraknoi 1462-re teszi, mikor az országgyűlés megbízásából a pápai követ beszédére válaszol.

Mátyás leveleinek nagyrészt e korszakban Janus Pannonius fogalmazza, sőt nyoma van, hogy a másolás után átnézi és javítja, mint a Forgách családnak a M. N. Múzeum levéltárában egy Mátyás királytól 1464. márczius 21-ről keltezett oklevelén található JO. Q. = Johannes Quinqueecclesiensis aláírás és az oklevél alján tett jegyzet bizonyítja.

Ez időben volt Janus Pannonius a király egyik legbizalmasabb embere. Ép ez időben írja róla a nagy király, hogy »udvarának fényét fokozni és díszét gyarapítani mindig igyekezett«.

A következő évben pedig követségbe küldi Rozgonyi Jánossal együtt II. Pál pápához, mely a török háborúra költséget kérjen.

II. Pius épen a kereszties hadak élére akart állni és a török végleges kiűzésének ügyéért életét is kockáztatni, midőn Anconában 1461. nyarán meghal.

Az a rajz, melyet Pastor a Pápák történetében megrajzol e renaissance pápáról, írói nevén Aeneas Silvius-ról, szépen kidomborítja e nagy szellem valódi nemességét és lenkőlt gondolkodását.

Az a szattyánbőr táblás könyv, melynek homlokán a kereszt és e pápa czimere állott, mely a török ellen hirdetett kereszties hadjárat költségeire beérkezett adományokról vezetett számadáskönyv, legékesszólóbb bizonyítéka annak, hogy e papi fejedelem méltó volt azon méltóságra, melyet betöltött.

És méltó volt Mátyás arra, hogy Hunyadi János nevét öröklé. Türelmetlenül várta a keresztény hit lovagias fejedelme, hogy a pápa már induljon a kereszties hadakkal. 1564. június 5-ére volt kitűzve az indulás. Janus Pannonius ez időben a király megbízásából mintegy vezette az agitációt. Buzdít, lelkesít úgy a király, mint a pápa nevében.

E korszak emlékezetes a magyar nemzet külföldi érintkezésében. Soha Európa figyelme nem fordult annyira felénk. És ebben az azon kor zszurnalistáinak: a humanista költőknek, íróknak és szónokoknak kiváló érdemök van.

Mátyás nimbusát emelték e korszak legkiválóbb szellemei. Az a kötet, melyben a feledhetetlen Ábel Jenő gyűjtötte egybe az olaszországi XV. századbéli íróknak Mátyás királyt dicsőítő műveit, fényes bizonytságot tesz azon jelentőségről, melyet a humanisták e korszakban nem érdemtellenül vívtak ki maguknak. És az uralkodók becsülték, ajándékokkal, kitüntetésekkel mintegy elkényeztették, sőt ez által aljas hízelgésekre csábították a szellem képviselőit.

Ily költő volt az az *Antonius Constantius* (Constanti 1436—1490), kinek Mátyás nevében Janus Pannonius válaszol. E költő Fanóból származott. Írt magyarázatokat az Ovidius „*Fasti*“-jához, mely műve megjelent Velenczében 1502-ben. Írt epigrammokat, ódá-

kat, beszédeket, leveleket, elegiákat. Magát azt a költeményt, melyre Mátyás nevében válaszol Janus Pannonius, nem sikerült megtalálnom. Pedig nagyon érdekes volna föltalálni.

Janus Pannonius költeményének időpontja is megállapítható. 1464. márcziusában írhatta, mikor a keresztes hadjáratra az izgatót vezette.

Hogyne használták volna föl a költészetet is?

Ugyanaz a költő, ki mint kancellár fogalmazza Mátyás feledhetetlen nyilatkozatát: »Bizonyosan tudja Szentséged, hogy lelkemmel oda hajlom, hogy a katolikus hit és hívők védelmét szolgáljam minden erőmmel, minden gondolatommal, főként ha tehetségem és szabad mozgásom lesz és semmi meg nem gátol« — mondom, ugyanaz a bölcs végzi e pár sorral versét

Ám ha ti hoztok akár nagy, abármí csekély segedelmet,
Nem hagyom el sohasem drága hazám' s a hitem!

A *haza* és *hit* szolgálata nyilatkozik meg a komoly államférfi levelezésében és a költő szárnyas igéiben.

Hogy az az akadály később bekövetkezett; hogy az a nagy eszme, melyet Hunyadi János örökül hagyott fiára, háttérbe szorult, ennek a későbbi cseh és osztrák háború megadja magyarázatát. Ha nem csábítják Mátyás fenkölt lelkének nagyravágyását más irányban és pedig ugyanazon eszme távoli céljának biztosítása érdekében a cseh háborúra, ha akadályt nem gördít elé Frigyes császár... talán kimarad Mohács!

De henyé foglalkozás a történelmi vélelmek föllállításába menni bele, mit egy avatott történetbúvár is óvatosan kerül.

A költőt csak nagy eszme lelkesítheti.

Az izgató hangja más, mint a komoly politikus cselekvése. De azt a hangot, hogy a *hazát* és a *hitet* nem hagyjuk cserben soha... értjük ma is és »az időnek bérczei: a századok«, e hangot viszhangozzák ma is.

De álljon itt maga a költemény:

Hű Constantiusom, te a Múzsák drága kegyeltje,
Te, ki az éjig emelsz engemet és az atyám',
Irod: a hír azt tartja egész nagy Italia-szerte,
Hogy szent harcza megyek küzdeni szent hitemért:
S száll csatasíkra velem Pannonia ifjú virága,
Szállnak a főnemcek és követik lobogóm'

Mostan a hír a valót terjeszté czélzataimról
 S csalva csalárdúl nem áltat a kósa beszéd.
 Mert hisz a harc mezején töltöttük ez évet egészen
 S vívtunk hősi csatát zengened érdemeset.
 Ép haderőt gyűjténk honi partján szőke Dunánknak
 S készítők éber gonddal a Mars műveit.
 Im az alatt Ali bég bizván erejében, a Száván
 Átkelvén, a Szerém földet előnti hada.
 Hitte, dicső diadalt szerez azzal, hogy ha merészen
 Ép a szemem láttán lába tiporja hazám.
 Már dús zsákmányt visz diadallal, mint a ki győztes,
 Már a vizen kele át, hol menekült azután.
 Mostan e perczbe' vevé csatarendimet észre, legottan
 Bár a sötét éjféli árnya, homálya fedé,
 Nosza legott csapatit hadirendbe vezérli a harcza.
 Dob pörög itt, meg amott fenn a harsona zúg,
 Bösz dühvel tör, ront egymásra a két had azonnal,
 Van ropogás s a mezőn folynak a vérpatakok.
 Háromszor fordít Victoria arcot, az ellen
 Háromszor tör elé s fut ugyanannyiszor is.
 Ám, mikor a hajnal fényében csillan a dárda,
 Megzavarodva megint, újra futásnak ered.
 Nagy rész harci mezőn esik el, más rész meg az árban
 Fulad, sok van, a ki bús rabigára kerül,
 Ő maga is bajosan menekül sebesülten az árból,
 Zsákmányát ismét bírja elébbi ura.
 Ám e csapás sem bírja dühét csilapítani még sem,
 Sőt a legyőzöttek szégyene szítja tüzét.
 Gyorsan gyűjt hadat és a Dunán hamar átkele újból,
 Sújtja megint vereség és elüzetve szalad.
 Meg nem elégedvén a sajátom védeni pusztán
 S föl nem használnom, hogy ha nyíl' alkalom is,
 Ellenség földjére török be hamar vad erővel.
 Sergem előtt megy a *Félsz*, háta mögött megy a *Gyász*.
 Mysia drága javát földüljnk szerte barangván,
Gradivus vassal, *Mulciber* tüzzel emészt,
 Zord Ali nincs sehol és a töröknek serge sehol sincs,
 Nincs egy íjász se, lovas kopjavető se sehol.
 Hogy csatasíkra ki nem szállott velem szemben az ellen,
 Gyeplőt fordítván, már haza tér seregünk,
 Ámde mivel zöld volt a mező még szerte a tájon
 S nem gátolta a zord tél sem a hadviselést,
 Megpróbálni megint a szerencsét, hévvel ohajtam,
 Istennek, ki segít, eserbe' se hagyni ügyét.

Illy rész az a föld, mit Bosznyáknak hív a köznép,
 Bár csupa bérez, de azért dús sok ezüstje miatt,
 Nincsen is ott rétek zöld síkja se' tarka virága,
 Nincs se vetés sem, a mely dús aratást is adand,
 Zord hegyek, égbetörő magas ormok, szirtfok egész föld
 És sok vár meg erőd áll fenn a bérczi tetőn.
 Itt, eme vad, bevchetlen erőd-védette vidéket,
 Mit nem rontana szét égnék a menyköve sem,
 Bósz Ali ép eme nyár folyamán kerítette kezére
 És fejedelmének vágta fejét le vadúl,
 Megrohanom s im' a székhely azonnal hódol előttem,
 Majd azután szanaszét dúlni megosztom erőm',
 Mit nemrég bevevék, egy vár fenyegette a várost.
 Őrség védte kemény s jobban a helyzete még.
 Sok dörgő ágyút a fal ellen irányzok azonnal,
 Ámde ily őrséget meg nem ijeszt hadigép.
 Mondja-e el neked azt, mint zúdít a bástya tetőkről
 Nyilzáport, a minő télen a hózivatar?
 Mondjam-e éjszaka is hányszor ki-kitörték a várból
 S mennyit szenvedtek tábori őrhelyeim?
 Őket nem gátlá a süvöltő északi szél sem
 És nem a fagy, nem a zord téli csikorgo hideg;
 Mig megtörte az őh, a szünetlen szomj meg a munka
 Végre az őrségnek durva, kemény kebelét.
 Eljött végre a nap, melyen a szűz szülte az üdvet,
 S jött az ohajtva remélt vármegadásról a hír,
 Bár kimerülten is ott mink kettős ünnepet ültünk,
 Mert kétszer született *üdv* minékünk e napon;
 Elvégezve e hősi tusát azután hazatértünk.
 Ám nem adom magam én még pihenésre soká,
 Mert ha zephyr csókján a folyó jégkérge fölenged
 És a mezőnek is ő szép puha pázsitot ad:
 Zöldellő térség látandja táborom' újból,
 Gyül számomra talán újra had, újra segély.
 Írod: nincs a kerek földön számunkra sehol sincs
 Oltalom és hogy ügyem gyámola senki se lesz.
 Gallia szűnyadoz és nem bánja Iberia Krisztust,
 Polgárvillongás dülja az angolokat,
 Léha tanácsot tart a gonosz Germánia folyton,
 Árul, vesz meg elád egyre az itali nép,
 És nem emészti a gond egyedül csak a büszke Velenczét,
 Kit szent eskütevés, frigy csatol egybe velem.
 Rég hallottam a hírt, hogy készül a harcra serényen,
 Indulóra vizén már egy egész raja vár.

Ámde merőben más helyzetbe' van itt ez az ország;
 Tétlen lenni se tud és ha akarna se bír.
 Mert a közel szomszéd hozzánk, a török nem is enged
 Nyugtot, sem békés életet és pihenőt,
 Épen azért fogom én üldözni szünetlen, örökké,
 Míg szándékomnak kedvez a végezet is.
 Buzdít édes atyám fenséges alakja szünetlen,
 Buzdít, lelkesít a szent hit örök szava is.
 Így teve esküt a pún a római ellen örökre,
 És a gyűlölt phrygen így állt az Atrida boszút.
 És fel nem hagyok én soha, nem a míg élek e harcvezet,
 Míg csak a phryg vizen át nem menekül a török,
 Mert ő nem csak a hűnt készül kiáltani végkép,
 Ám a ki csak Krisztust tisztel a föld kerekén.
 Birni ma Hesperiót ohajtja, kívánja leginkább,
 Mert az övé lesz a föld, erre ha tesz rabigát,
 Mert, ha igába bajolt a Kelet Rómája előtte,
 Büszkén azt hiszi, hogy rabja lesz a nyugaté.
 E Rómát tüzzel-vassal földülni szeretné,
 Mint rég tette a gall és azután a geta.
 Rajta tehát, nagylelkű latin, ne aludj, nosza kelj föl!
 Ősi dicsőséged veszni örökre ne hagyj!
 Mit csak a nap látott, ha keletre, ha szálla nyugatra,
 Mind az a föld valaha ősid' uralta csupán
 És a világ ha bukik, ki segítsen elébb a világnak,
 Mint a kinek kezében volt a világnalóm.
 Hát nem szégyen-e, hogy ki a nyelved mestere, anyja:
 Graecia barbar szót törni, dadogni tanul?
 És hogy Rómátok gyönyörű nővére, leánya
 Úrnőből rab lett, barbar igába hajolt?
 És ha nem indít már, nem hat meg a régi dicsőség,
 Hogyha határodon áll ellened, az se riaszt?
 Gallia ha szűnyad vagy Ibéria, nem csoda az még,
 Mert nem környezi ám még egyiket se veszély.
 Merjem-e hinni, hogy épen az angol jönne segélyvel,
 Ő, a kit elválaszt távol az oceán is?
 Szívvel nem hajlék soha sem Germánia hozzám,
 Sőt inkább akadályt gördíte mindig elé,
 Titeket én velem úgy a közös vész, mint közös ellen
 Egybeköt és egyesít még a közös szeretet
 És hiszem is, mindent hogy Itália egymaga adhat,
 Hol nép annyi tanyáz és lehet annyi vezér.
 Ott van a versengő Genuának népe, hatalma.
 Szerte a tusc földön sok szabad állam is ott,

Ott, a ki Rómával mérközni bírna, Velencez,
Honnan a tengereken száll a liburni naszád,
És a nagy Alfonz ősi királyi családja is ott van,
Melynek uralma alatt áll ma a régi Tarent
S ott van atyánk Pius is, a kinek legfőbb a hatalma,
Mert hisz Róma s a föld főpapi botja alatt;
Ott a ki békésen kormányoz, Ferrara, téged,
Ott, ki vezet téged, Mantua, harcziasan:
Vannak még sokan, a kik erényben, erőben kiválók,
Ámde a legdicsebb még is a Sforza neve:
Van Latiumnak kincse tömérdek; tán az egész föld
Minden népe se' bír, mint ez egy, annyi vagyont.
Törjünk hát a futó ellenre együttes erővel,
Szép koszorút ad a föld, szép koronát ad az ég.
Mert az örök üdvösség vár az egekbe jutalmúl.
S ránk pazarolja a föld számtalanúl javait,
Ám ha ti hoztok akár nagy, akármi csekély segedelmet,
Nem hagyom el sohasem drága hazám' s a hitem.

DR. HEGEDŰS ISTVÁN.